

А. П. САВЧУК

(Київ)

Пам'ятки лебедівського типу

Для вивчення часу пізньої бронзи в північній частині Середньої Наддніпрянщини, крім широко відомих скарбів ливарних виробів і нещодавно виявлених курганних поховань з типовими ознаками зрубної культури, велике значення мають поселення і поховання з трупоспаленням, які вказують на відмінність від степових типів¹. Йдеться про пам'ятки лебедівського типу або навіть про окрему культуру під цією самою назвою, про що вже зазначалося у літературі². Вперше вони виявлені під час робіт експедиції «Великий Київ» у 1950 р. і були визначені В. М. Даниленком³. Серед дослідників ця культура відома під назвою «пам'ятки лебедівського типу»⁴.

Поселення розташоване поблизу с. Лебедівки Києво-Святошинського району, на лівому березі Дніпра, за 10 км вище гирла Десни. Тут, на західній околиці села, по дорозі до с. Сваром'я, на розорюваному полі систематично з 1950 по 1964 рр., тобто до часу утворення Київського моря, проводились збирання підйомного матеріалу та численні зачистки ділянок культурного шару, в результаті яких майже весь вміст культурного шару цього поселення було вичерпано. Поселення займало площу близько 2 га. Тут виявлено сліди вогнищ, у заповненні яких багато фрагментів кераміки. Форми жител і планування поселень встановити не вдалося. Зібрано численні фрагменти кераміки (до 2 тис. екз.). З них вдалося визначити і значною мірою реконструювати графічно щонайменше 40 окремих посудин⁵.

Посудини виготовлено з жирної глини з домішкою жорстви, що характерно для кераміки тшинецько-комарівської культури часу середньої бронзи, широко представленої на північних межах Київщини. Проте вола вже не має старанного вигладжування стінок, аягобування зовнішньої поверхні. Лебедівська кераміка в цілому дуже груба, випал слабкий. За розмірами посудини невеликі, діаметр вінець не перевищує 30 см. Профіль посудини маловиразний, горщикovidний, донця непропорційально вузькі.

Всі посудини орнаментовані, як правило, рядом «негативних перлин» під вінцями (рис. 1, 1—8, 13). Орнамент ускладнюється наявністю насічок по краю вінця і тулубу. Особливо цікаві досить складні геометричні візерунки з відбитків гусенички, утворених паличкою, обмотаною шнуром (рис. 1, 1, 2, 7—12).

Вироби з кременя майже повністю відсутні, що може свідчити про відносно високий рівень культури.

Залишки поселень з такою самою керамікою, як і в Лебедівці, відмічені поблизу с. Хотянівки в уроч. Кут та с. Бирки на правому березі р. Ірпеня (затоплене Київським морем). Названі села утворюють район, для якого характерне найбільше поширення орнаменту гусеничка⁶.

Вище по Дніпру поселення лебедівської культури відоме в гирлі р. Прип'яті, в уроч. Баштан, коло с. Осташів Чорнобильського району (затоплене Київським морем). Воно розташоване на низькому березі Прип'яті. В двох випадках в результаті одноразових зборів, проведених

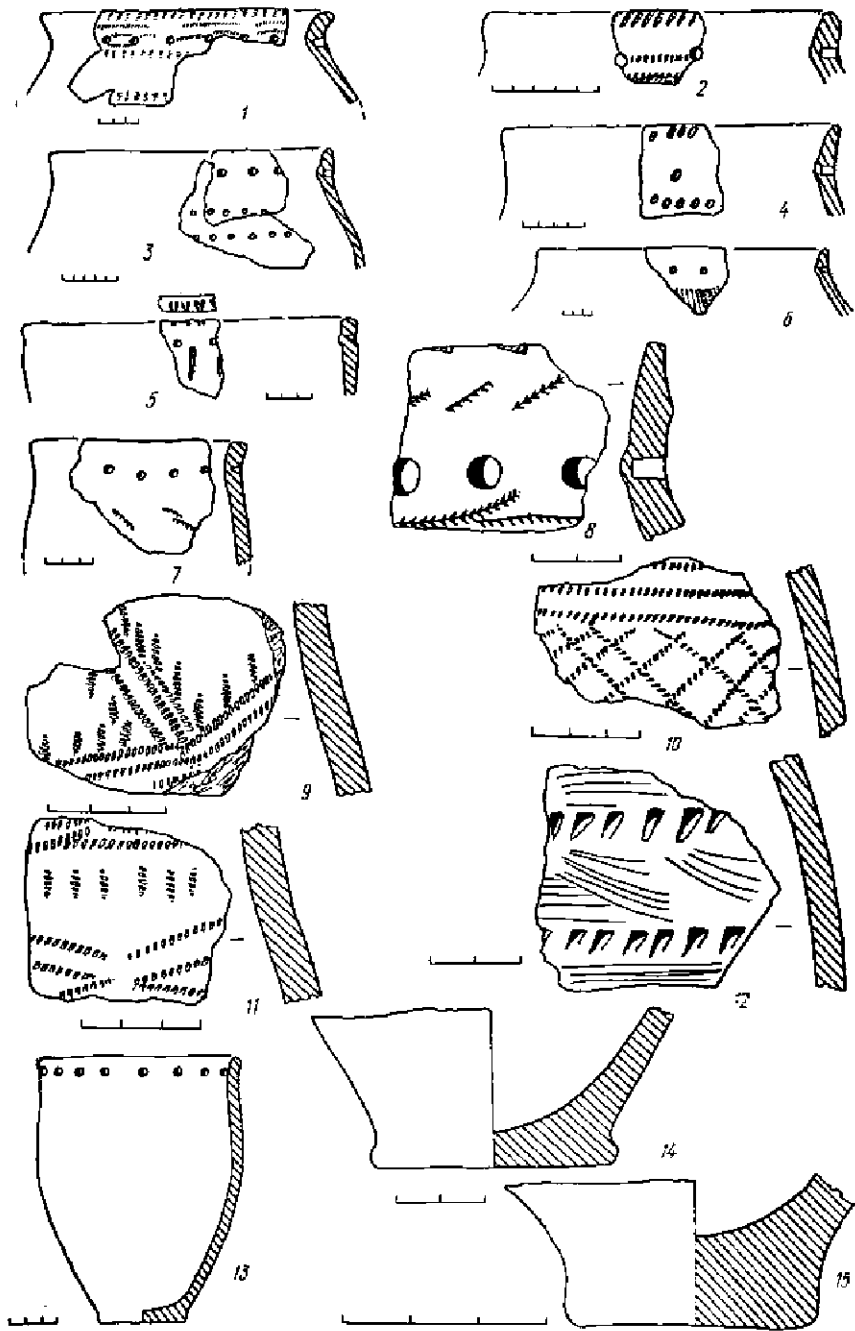

Рис. 1. Кераміка з поселення поблизу с. Лебедівки.

намі знайдено фрагменти двох посудин. Одна з них прикрашена відбитками великого зубчастого штампа, друга — відбитками прямого штампа (рис. 2, 4, 5, 7). Трапились уламки великих колесовидних прясел, прикрашених подібним орнаментом (рис. 2, 13, 14). Такі прясла характерні для пам'яток лебедівського типу. На цьому поселенні знайдено вироби з кременю — три листовидних з дбочіною суцільною ретушшю навскісних стріл. Оскільки у видувах іншої кераміки не було, то, мабуть, ці вироби належать до лебедівської культури.

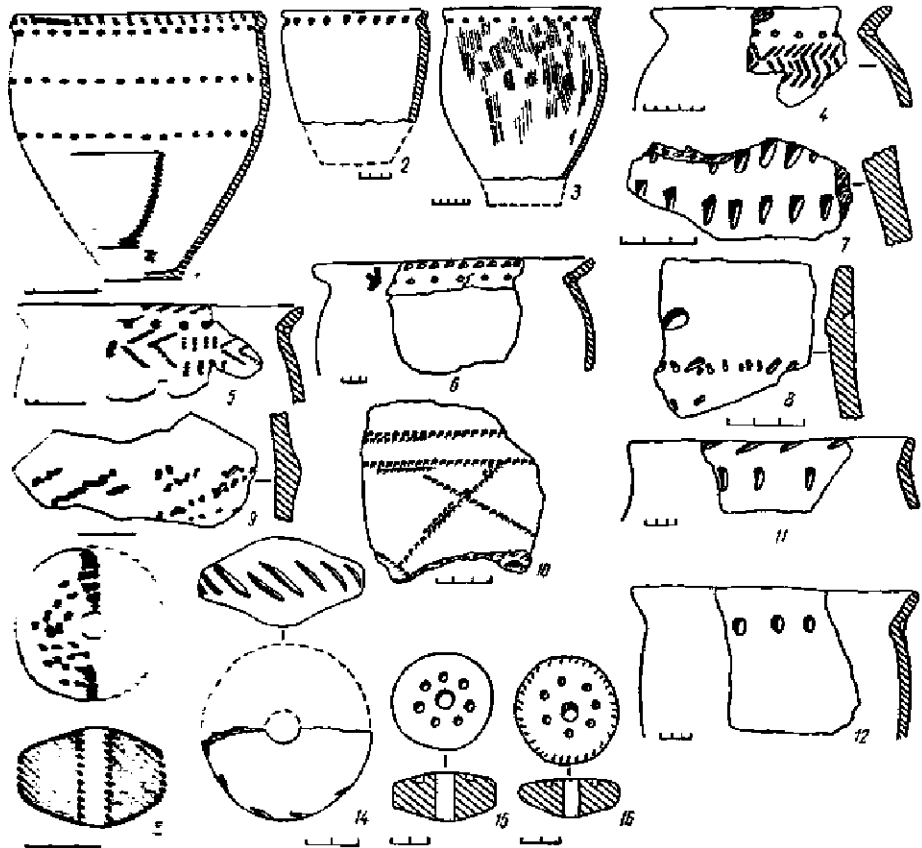

Рис. 2. Кераміка лебедівського типу з поселень поблизу сел Певці (1), Нецирів (2, 8—12), с. Бр. Станів (4, 5, 13, 14), Плитовище (6).

Більше це Прил'яті коло с. Плитовище в уроч. За Акулишиним городом, не далеко до м. Чернобиля, на розораному полі траплялись фрагменти кераміки лебедівського типу, що вказує на існування тут поселень. Знахідки лебедівської кераміки відомі по р. Уж поблизу с. Народичі⁹.

На Дністрі кераміка лебедівського типу зустрічається до Чернігова. Особливо цінні знахідки поблизу с. Певці Чернігівського району¹⁰. Звідси походять уламки двох посудин. Форма однієї з них нагадує сучасну каструлю. Край вінець потовщено на зразок «комірця» тшцінецько-комарівської посудин. Зовні комірець прикрашено рядом навскісних рисок. У верхній половині посудини нанесені три горизонтальні ряди так званих виступаючих перлин (рис. 2, 1). За формою і орнаментациєю посудина виступає неолітичну кераміку, що, можливо, свідчить про збереження глибоких місцевих культурних традицій.

Друга посудина невелика, діаметр вінець 9, висота 10 см. Денце має заглиблення. Глина чорна, без домішок. Такі горщики інколи трапля-

лися серед лебедівських комплексів. Профіль посудини близький до кераміки зрубної культури (рис. 2, 1 а).

Нижче Києва відомі пам'ятки, дещо відмінні по кераміці від вищеписаних, які в перші роки їх вивчення називались, та й тепер деякими дослідниками називаються, бобринькими, від назви с. Бобриня Канівського району Черкаської області¹¹.

Поселення в уроч. Загай поблизу с. Козинці Переяслав-Хмельницького району в гірлі р. Трубіж (місцевість затоплена Київським морем) було досліджено нами¹². Воно займало більшу частину великого лукового підвищення в заплаві Дніпра розміром 20 га. Поблизу підвищення в уроч. Коло млина у 1957 р. М. І. Сікорським проведено розкопки на площі 300 м². Ним знайдено кераміку¹³ та бронзовий пластинчастий з прокресленим орнаментом браслет лужицького типу (рис. 4, 5)¹⁴. Трапилися кальциновані кісточки — можливо, залишки трупоспалення.

На поселенні кераміку знайдено на розораній поверхні площею близько 500 м. Найбільші скупчення кераміки супроводжувались скупченням каміння з пісковика, привезеного в будівельних цілях в давнину з протилежного боку Дніпра. Слідів житлово-господарських комплексів було нараховано близько 30. Вони витягнуті більш-менш в одну лінію відповідно до найвищих точок рельєфу урочища.

Вся площа поселення, особливо місця скупчення знахідок, систематично шурфувались. При цьому встановлено, що культурний шар зруйновано оранкою. Лише у 1969 р., під час дослідження найбільшого скупчення знахідок на краю поселення, вдалося награтити на ділянку культурного шару, не зачепленого плугом. Площа скупчення досягла 80, а культурного шару — 50 м². Товщина останнього у центрі становила 30 см; по краях він поступово зменшувався. Площа ділянки з культурним шаром мала форму прямокутника і якоюсь мірою передавала план житла наземного типу. Культурний шар виділявся темним забарвленням завдяки безлічі дрібних вуглинок і включав маленькі шматочки печини. В південно-східному кутку житла знайдено багато зрушених плугом каменів, напевно, від печі. Лінза збереженого культурного шару густо насичена кістками тварин і фрагментами кераміки. Помічені навіть прошарки риб'ячої луски, що йшли горизонтально. Кісток знайдено близько 370. Серед них — кістки свійського бика та кози. Фрагментів кераміки — 734; серед них 36 посудин.

Кераміка з поселення і могильника є однотипною, виготовленою за лебедівською технологією. Посудини з рудинтарним денцем відсутні. Майже всі горщики орнаментовані так званими негативними перлинами під вінцями (рис. 3, 6—13). Часто помічається валик на плічках, на одній посудині кінці валика олушені у вигляді «вусиків» (рис. 3, 6). Більшість горщиків прикрашено багатим геометричним орнаментом з відбитків крупного зубчастого штампу, траплялися і чисто лебедівські гусенички. На поселенні знайдено кілька великих колесоподібних пряслиць з орнаментом (рис. 3, 14—17), відомих вище Києва.

Після великої весняної повені у 1970 р., а також в наступні роки через поступове розмивання, зв'язане з початком заповнення водосховища Канівської ГЕС, на одному боці (ближче до уроч. Коло млина) відкрито сліди кількох жител. На жаль, лише одне з них зберегло свою форму. Подібно до житла, що розкопане у 1969 р., воно було видовженим, прямокутним і мало таку саму орієнтацію: північ — південь. Інші житла виявились зруйнованими, культурні рештки перевідкладені водою. Численні знахідки кераміки виявили деякі нові риси. Цікавим є орнамент з відбитків різноманітних зубчастих штамів. Серед них найчастіше застосовувалось так зване орнаментальне коліщатко. Прокреслені таким коліщатком риси часто вкривають всю поверхню посудини, утворюючи складні системи. Коліщатком здебільшого прикрашені найкраще виготовлені, з добре вигладженими стінками, посудини. Форма їх майже

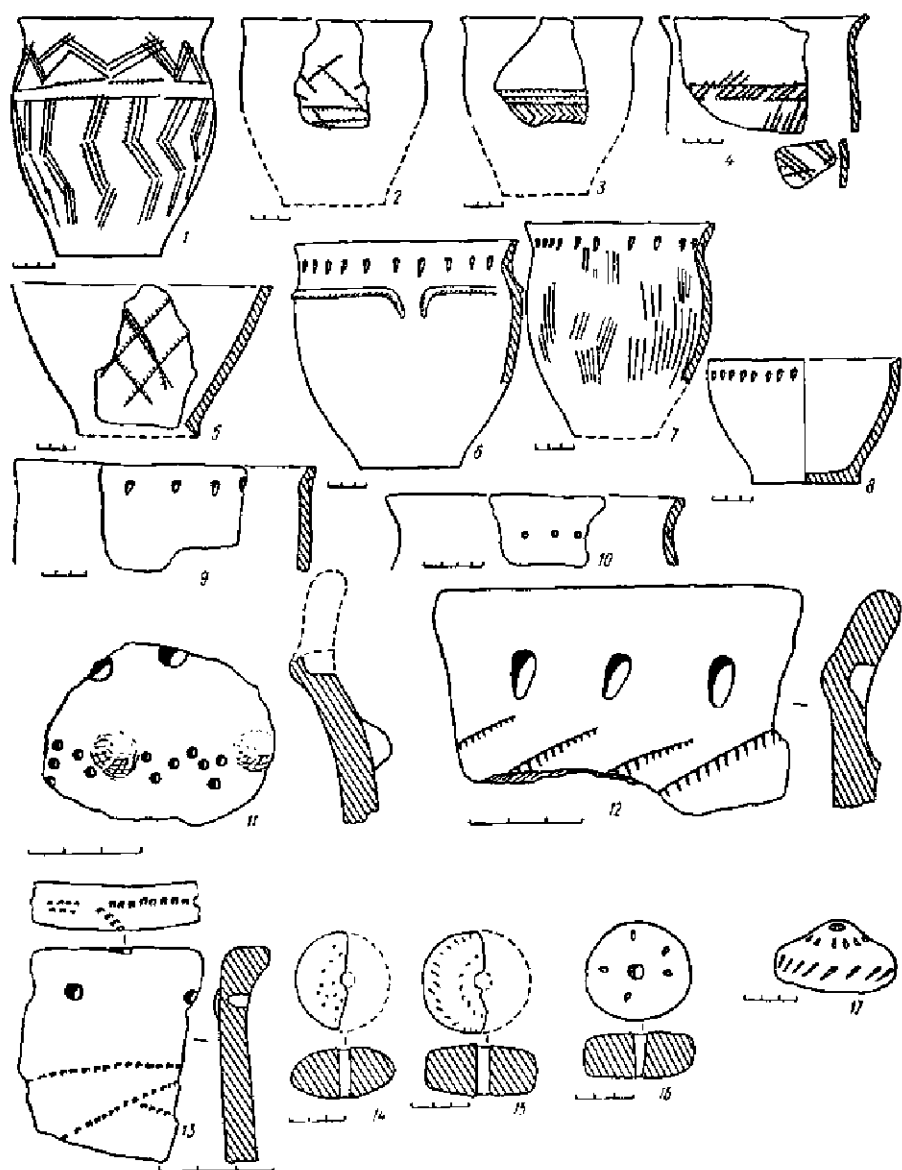

Рис. 3. Кераміка лебедівського типу з поселення поблизу с. Козинці.

виключно горщикоподібна (рис. 3, 1—5). Цікаві уламки посудин, прикрашені валиком у верхній частині. Такий орнамент завжди збігається з типовою лебедівською технологією. Навіть самий валик нерідко прикрашено зубчастим штампом (рис. 3, 12). Цікава орнаментация наліпними або відтягнутими шишечками в поєднанні з групами дрібніших ямок (рис. 3, 11). Таким чином, керамічний комплекс з даного поселення, незалежно від деяких нових рис, слід вважати одночасним, лебедівським.

В уроч. Загай знайдено багато виробів з бронзи¹⁵, що характерні для кінця бронзового віку: держаків і втулчасті наконечники до списів, кельти без орнаменту і вушок, уламок серпа (рис. 4, 1—8). Враховуючи відсутність на даному пункті іншої кераміки часу пізньої бронзи, слід гадати, що більшість знахідок припадає на час існування поселення і вони також можуть свідчити разом з відміченою вище відсутністю кременю про високий рівень ремесла у носіїв даної культури. На площі поселення знайдено два великих крем'яних серпи (рис. 4, 9, 10), характерних для часу пізньої бронзи, з густою зашліфовкою від вживання.

Численні знахідки бобринської-лебедівської кераміки походять з поселення поблизу с. Таценки Обухівського району (гирло р. Стугни)¹⁶. Тут знайдено два колесоподібних пряслиця з орнаментом (рис. 2, 2, 8—12, 15, 16).

Поселення з такою самою керамікою знайдено на північ від м. Києва коло с. Козаровичі Димерського району в гирлі р. Ірпінь. На жаль, цей пункт залишився малодослідженим, тут на «розвіяній ділянці луки»¹⁷ підбрано лише 16 фрагментів кераміки «часу бронзи і раннього заліза». На одному з них — одинарний валик з «вусиками».

Серед поховальних пам'яток привертають увагу залишки могильника в уроч. Келійки на південній околиці с. Погреби Броварського району. Тут, у видувах на високій дюні, на відстані до 100 м знайдено велику кількість кальцинованих кісток; при розкопках¹⁸ — численну кераміку, вироби з бронзи тощо.

Повністю реконструйовано невелику (висотою 20 см) посудину, можливо, урну. Вона типова для лебедівської культури — опуклобока, з маленьким денцем (рис. 5, 9). На інших уламках кераміки є та сама типова орнаментация з ямок і насічок (рис. 4, 10—12). З металевих виробів цікаві бронзові підвіски у вигляді спіралей з дроту, в розрізі — квадратної форми. Вільний кінець зігнуто в петельку (рис. 6, 3). Такі підвіски відомі у Войцехівських курганах¹⁹, в уроч. Загай, а також в найраніших курганах залізної доби на півдні²⁰. Цікава шпелка з відламаного кільцеподібною головкою, типова для часу пізньої бронзи (рис. 6, 2). Типове в цілому для часу бронзи шило з цього пункту (рис. 6, 1) має досить широкий хронологічний діапазон. На площі могильника, у межах поширення кальцинованих кісток, знайдено шість кремнієвих наконечників стріл, переважно держачкових. Вони могли належати до поховального інвентаря (рис. 6, 4—9).

В похованні поблизу Гостомеля знайдено посуд. Автор розкопок повідомляє про «кісткові рештки», виявлені разом з ним²¹, що є для нас додатковим свідченням поховального призначення, поскільки в піску довго зберігаються лише спеціально перепалені кістки в дрібному вигляді. Посуд з цього комплексу описано неодноразово²², але недостатньо. На нашу думку, крім рис, успадкованих від тишцінецької кераміки, вони мають й інші. Одну з посудин прикрашено по шийці горизонтальною композицією з типових лебедівських гусеничок, що можна розглядати як своєрідний меандр (рис. 5, 5). Другу, тюльпаноподібну, прикрашено по тулубу композицією із слабо прокреслених рисок, розташованих досить безладно, що скоріше нагадують піктографічний малюнок (рис. 5, 4) на зрубних посудинах, ніж чіткий геометричний орнамент на тишцінецьких або сосницьких. Ще на одній посудині є прості ряди верти-

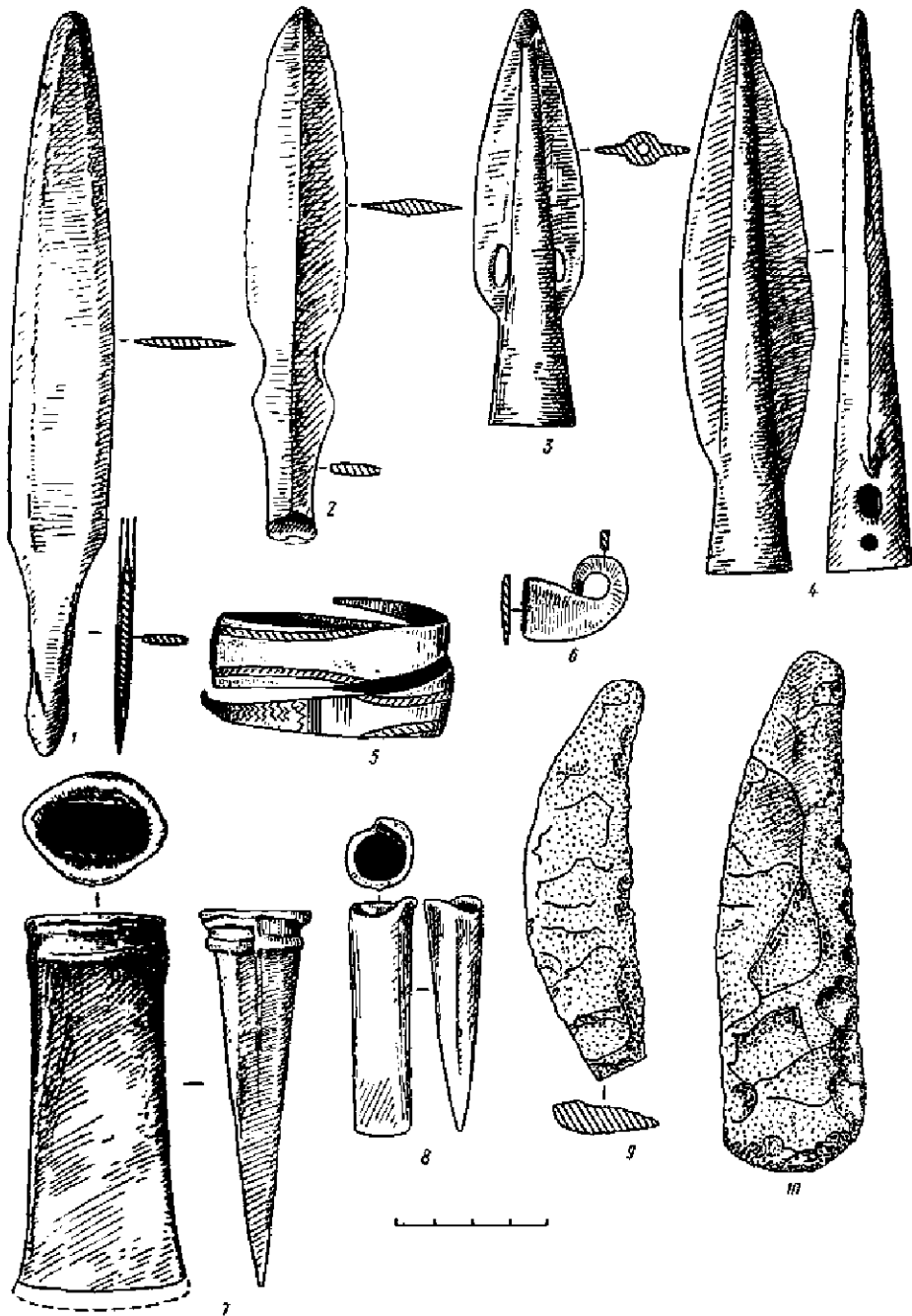

Рис. 4. Випадкові знахідки з поселення лебедівського типу поблизу с. Козинці:
 1—8 — бронза; 9—10 — кремій. (На кремій крапками показано зашліфованість від використання).

кальних, трохи навскісних ліній (рис. 5, 6), що не характерно тшцінецьким. Лебедівська належність описуваної кераміки засвідчується наявністю негативних перлин і технологією виготовлення (грубий черепок).

На горі Струмель поблизу колишнього с. Новосілки на Дніпрі Вище-Дубечанського району (затоплено Київським морем) в ямі знайдено дві типових лебедівських посудини разом із кальцинованими кістками (рис. 5, 7, 8) ²³.

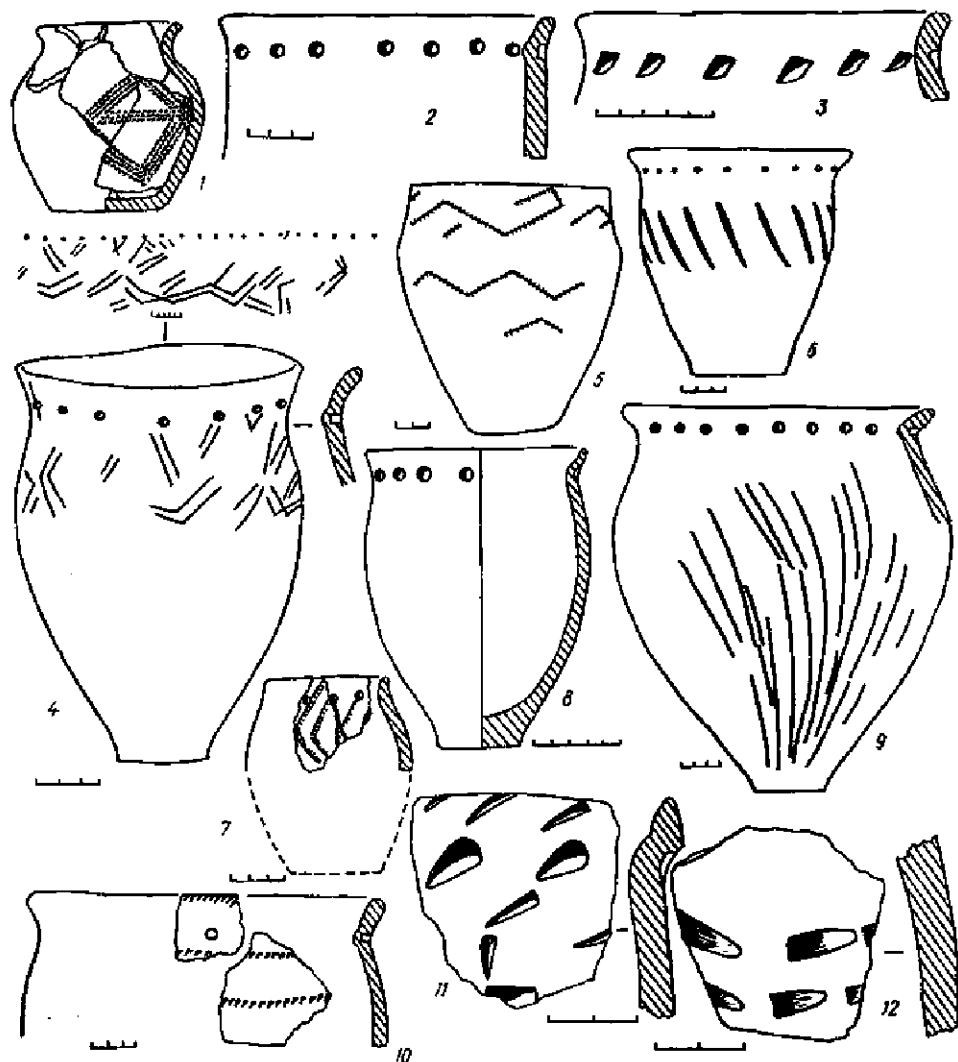

Рис. 5. Кераміка з поховань лебедівського типу поблизу с. Бобриня (1—3), Гостомель (4—6), Новосілки на Дніпрі (7, 8), Погреби (9—12).

У трупоспаленні, що походить з с. Бобриня Канівського району і належить пізньобронзовому часу, знайдено багатий набір бронзових прикрас ²⁴. Вони мають західний характер (рис. 7, 1—7) і тому близько стоять до лужицького браслета, знайденого під Козинцями. Серед кераміки (рис. 5, 1—3), зібраної поблизу трупоспалення, виявлено уламки двох невеличких горщиків з типовим лебедівським орнаментом — негативними перлинами. Ще один горщик прикрашено відбитками так званого коліщатка і має аналогії серед матеріалів з Загає. В музеї Канівського заповідника КДУ зберігаються фрагменти кераміки лебедівського

типу з гусеничками, що походять з котловану Канівської ГЕС, розташованого недалеко від с. Бобринця.

Знахідки поблизу с. Бобринці свідчать про південну межу поширення лебедівської культури. Південніше від них трапляється кераміка типу Чикалівки, що належить сабатинівській культурі.

Кераміка з Козинців нагадує знайдену недалеко від с. Хухра Охтирського району на середній Ворсклі²⁵, що може свідчити про південно-

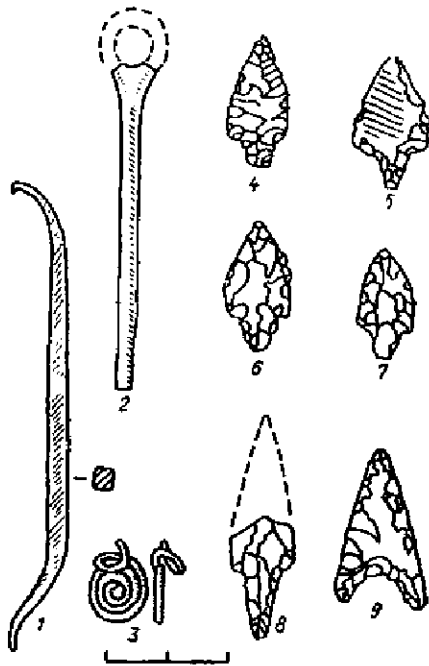

Рис. 6. Знахідки з могильника поблизу с. Погреби:

1—3 — бронза; 4—9 — кремнь.

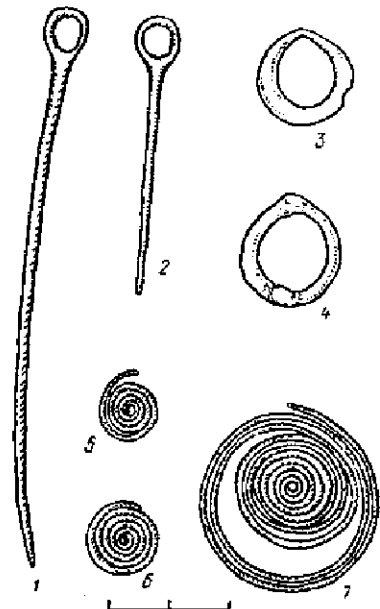

Рис. 7. Бронзові вироби з поховання поблизу с. Бобринця.

східну межу поширення лебедівської чи дуже близької до неї культури в глибинному Лівобережжі.

Ознайомившись з матеріалами II поселень і чотирьох поховань (рис. 8), можна назвати їх загальні риси. Пам'ятки поширені по Дніпру — від Прип'яті до Росі (протягом 200 км). Розташовані вони у річкових заплавах, що може свідчити про переважання скотарського господарства. Кераміка має характерну технологію, форми, системи орнаментики посудин. Прясла — колесоподібної форми. Поховальний обряд — трупоспалення.

Тверду хронологію цієї групи пам'яток можна встановити лише відносно, по її кераміці, що має ознаки поширеної на взятій нами території східно-тшчинської і пізньозрубної, вже характерної для степової зони. Допомагають в датуванні й деякі вироби з металу, характерні для кінцевого періоду бронзового віку. Лебедівські пам'ятки можуть бути поставлені між місцевими культурами часу середньої і найпізнішої бронзи. В абсолютній хронології, в попередньому вигляді, спираючись на датування вказаних вище культур²⁶, це може бути XII—X ст. до н. е. Необхідно звернути увагу на певне розшарування лебедівських пам'яток. Їх можна поділити на власне лебедівські, згруповані вище Києва, і бобринські, південніші. Перші мають досить виразні архаїчні риси і можуть бути віднесені навіть до середини II тисячоліття до н. е. і пов'язані з ранньою лісовою бронзою (мар'янівська культура). У лісовій смузі лебе-

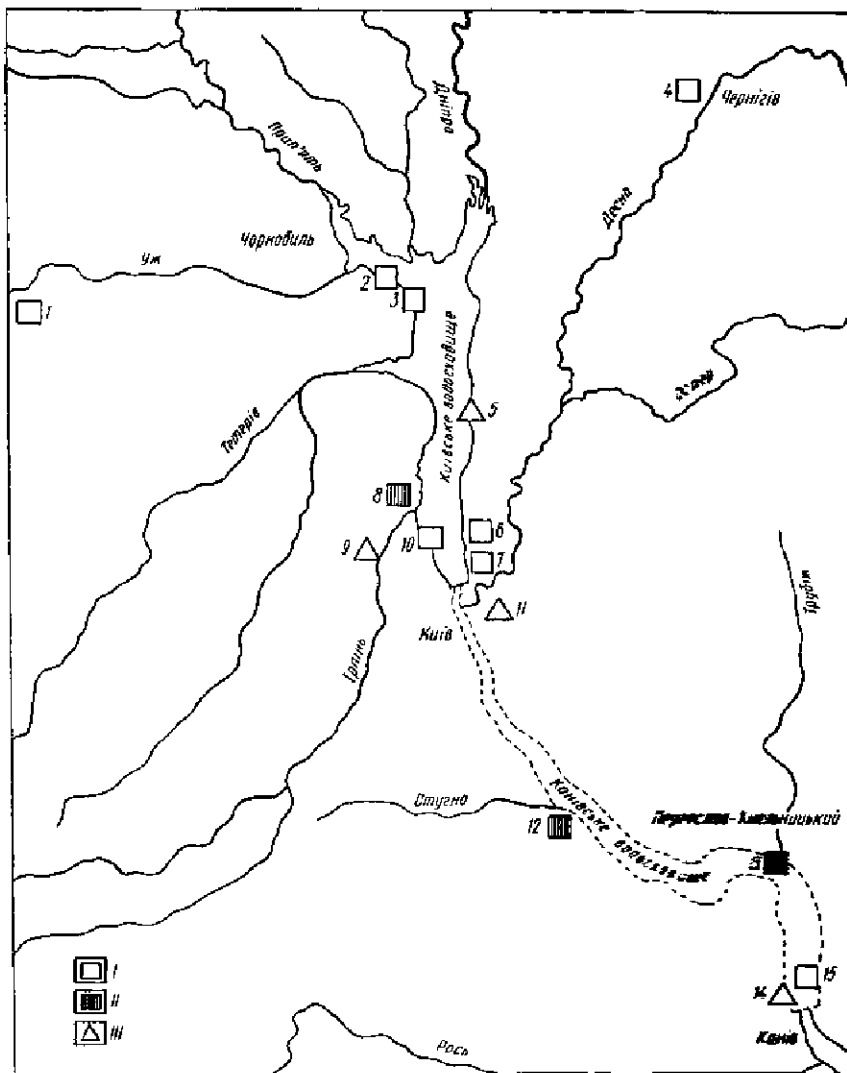

Рис. 8. Карта-схема пам'яток лебедівського типу. Умовні позначення: I — Народичі; 2, 3 — Плитовниці; 4 — Пеці; 5 — Новосілки на Дністрі; 6 — Лебедівка; 7 — Хотянівка; 8 — Козарівнічі; 9 — Гостомель; 10 — Бирки; 11 — Погреби; 12 — Таценки; 13 — Козинці; 14 — Вобриця; 15 — котлован Канівської ГЕС. I — поселення лебедівського типу; II — поселення бобринського типу; III — місця поховань.

дівські пам'ятки могли існувати досить тривалий час, тому всі дослідники вважають їх попередниками милоградської культури в Білорусії.

Про тісний зв'язок лебедівської культури з попередніми місцевими свідчать матеріали з поселення тщинецької культури недалеко від с. Хотянівки, кераміка якого прикрашена так званими гусеничками або відбитками колючого дроту (за С. С. Березанською), а також негативними перлинами (рис. 9, 1—4, 6, 8, 9). Тут знайдено кераміку з рисами ранньої бронзи, яка за технологією і орнаментациєю близька до лебедівської (рис. 9, 10—12) ²⁷.

Серед знахідок на Лебедівському поселенні виділено невелику кількість тщинецької кераміки, аналогічну хотянівській (рис. 9, 14—16). Всі знахідки належать до мало вивченої східнотщинецької або сосницької (за О. М. Мельниковською) культури ²⁸, матеріали якої виявлено нами поблизу Микільської Слобідки ²⁹, на горі Юрковниці у Києві ³⁰. До

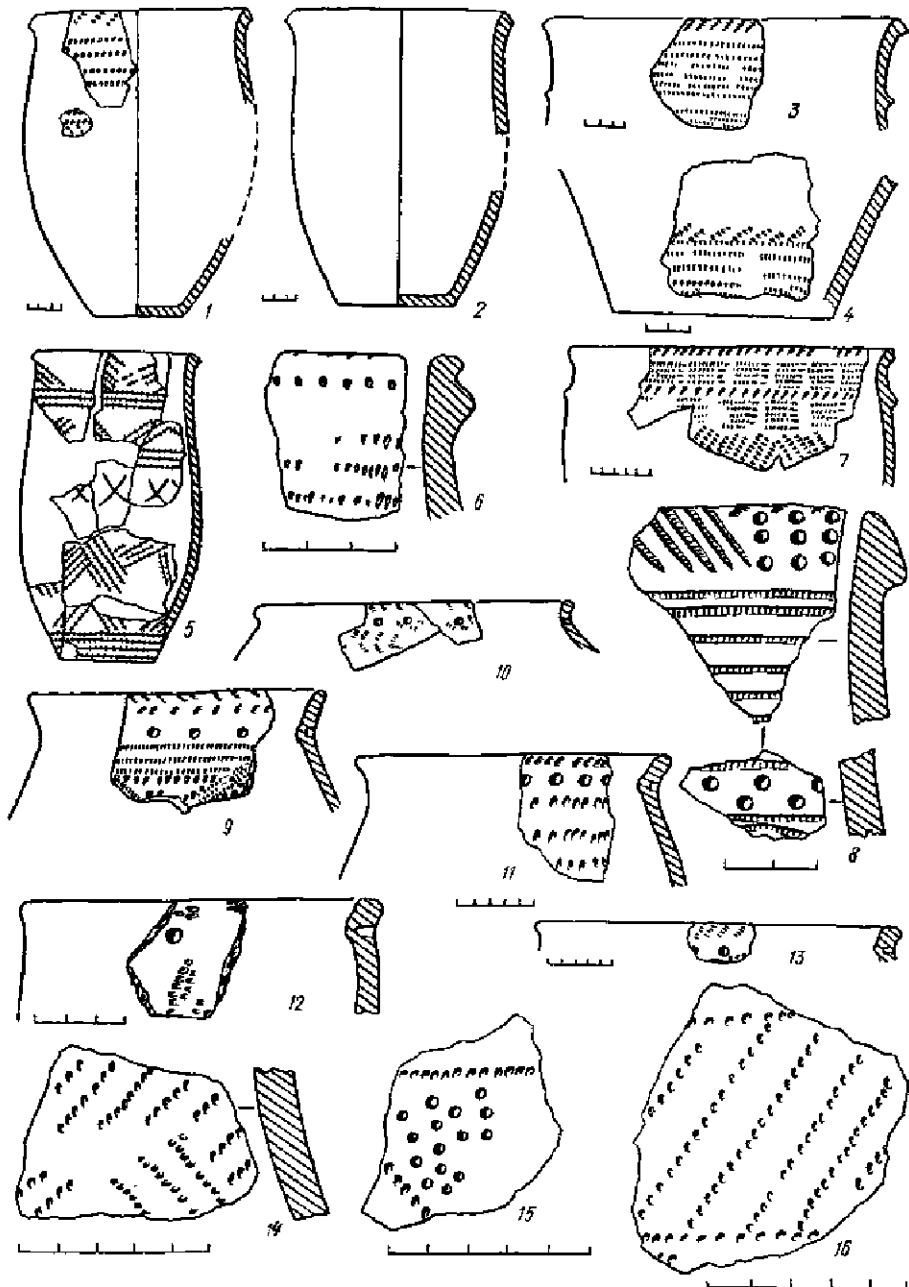

Рис. 9. Знахідки кераміки часу середньої бронзи поблизу с. Хотяківка (1-4, 6, 8, 9-12), Горшків (5), Горіця (7) та Лебедівка (13-16).

цієї самої культури належить багато орнаментований горщик з с. Горшкова³¹, а також великий фрагмент такого самого горщика, знайдений біля с. Гориці Чернігівської області (рис. 9, 5, 7)³².

Сказане щодо лебедівських пам'яток змушує поставити питання про існування лебедівської культури. Можливо, знайдені матеріали слід вважати належними фінальному періоду сосницької культури. Для розв'язання цього питання, на нашу думку, слід дочекатися появи в науковому обігу багатих матеріалів по пізній бронзі, здобутих І. І. Артеменком у Верхньому Подесенні, а також більших відомостей про пам'ятки сосницької культури на Київщині. На даному рівні вивчення пам'яток лебедівського типу ми знаходимо за можливе все ж виділити їх в окрему культуру, хоча й дуже невелику за територією і часом, і відповідно сказати про існування невеликого і короткочасного етнічного утворення на Середньому Дніпрі, що якоюсь мірою дає уявлення про середовище, в якому формувалися давні слов'яни.

¹ Савчук А. П. Нові пам'ятки часу пізньої бронзи на Київщині.— Матеріали XIII конф. ІА АН УРСР, К., 1972, с. 119—121.

² Сікорський М. І., Савчук А. П. Знахідки в с. Козинці Переяслав-Хмельницького району.— Археологія, 1971, 4, с. 70.

³ Даниленко В. М. Дослідження пам'яток підгірського та бобринського типів на Київщині в 1950 р.— АП, 1956, т. 6, с. 14; Даниленко В. М. Пам'ятки ранньої пори залізного віку в південній частині Полесся УРСР.— Докл. VI наук. конф. Ін-та археології АН УРСР, К., 1953, с. 207.

⁴ Мельниковская О. Н. Племена южной Белоруссии в раннем железном веке. М., 1967, с. 20; Березанская С. С. Деякі нові дані про епоху бронзи в північній частині Середнього Подніпров'я.— Археологія, т. 12, с. 116; Березанская С. С. Средний период бронзового века в Северной Украине. К., 1972, с. 165—167.

⁵ Поселення досліджувалося багатьма авторами, серед яких слід назвати В. М. Даниленку й В. І. Кавіцзя. Всі знахідки систематично брались на облік і замальовувались на місці. Речовий матеріал зберігається у фондах ІА АН УРСР, а в НА ІА АН УРСР — звіт автора про проведену роботу під назвою «Звіт про археологічні розвідки експедиції «Великий Київ» у 1951 р. на території Вище-Дубечанського району Київської області».

⁶ Відомості про знахідки поблизу с. Хотянівки взяті з вищезгаданого «Звіту» автора за 1951 р. Обстеження місцевості поблизу с. Бирки проводяться пізніше.

⁷ Деякі відомості про ці знахідки надруковані: Мельниковская О. Н. Племена Южной Белоруссии...

⁸ Знахідки автора.

⁹ Левіцький І. Ф. Станція в ур. Пішаному біля Народич.— Антропологія, 1931, 4, с. 232.

¹⁰ Знахідки О. О. Попка зберігаються в ІА АН УРСР.

¹¹ Даниленко В. М. Вказ. праця, 1956, с. 14—16.

¹² Савчук А. П. Звіт про розвідки в Переяслав-Хмельницькому р-ні за 1970 р.— НА ІА АН УРСР.

¹³ Сікорський М. І. Поселення епохи бронзи.— В кн.: Нове в музеях України. К., 1963, с. 40.

¹⁴ Рыбалова В. Д. О связях Украины с Центральной Европой в эпоху бронзы и раннего железа.— Исследования по археологии СССР. Л., 1961, с. 89. Наша знахідка є четвертим по рахунку браслетом такого типу на Україні.

¹⁵ Зберігаються в Переяслав-Хмельницькому історичному музеї.

¹⁶ Матеріали експедиції «Великий Київ».

¹⁷ Тереножкін О. І. Звіт про роботу Києво-Поліської експедиції 1964 р.— НА ІА АН УРСР.

¹⁸ Кавіцзя В. І. Звіт про розвідувальні розкопки біля с. Потреби Броварського р-ну Київської обл. в 1952 р.— НА ІА АН УРСР.

¹⁹ Лагодівська О. Ф., Захарук Ю. М. Нові дослідження Войцехівського могильника.— АП, 1965, т. 6, с. 80, рис. 1, 1.

²⁰ Покровська Е. Ф. Кургани передкіфського часу в басейні р. Тясмин.— Археологія, 1953, т. 8, с. 133, рис. 3, 5.

²¹ Евстратов Н. Т. Стоянка періода пізньої бронзи в районі с. Гостомель.— КСИА АН СССР, 1960, № 9.

²² Березанская С. С. Средний период бронзового века в Северной Украине. К., 1972, с. 167—168.

²³ Матеріали експедиції «Великий Київ» зберігаються в фондах ІА АН УРСР.

²⁴ Даниленко В. М. Вказ. праця, с. 16.

²⁵ Ковпаненко Г. Т. Племена скіфського часу на Ворсклі. К., 1967, с. 15, рис. 5, 6.

²⁶ Березанская С. С. Средний период бронзового века в Северной Украине, с. 174; Археологія Української РСР, т. 1, К., 1971, с. 402. Слід зауважити, що в перелічених

працях відсутній проміжок між датами, запропонованими для східнотшчівненької й біло-грудівської культур, наче вони безпосередньо переходять одна в другу, не залишаючи місця лебедівським пам'яткам. На нашу думку, це свідчить про неузгодженість в п'ятнадцятих хронології часу бронзи Середнього Подніпров'я.

²⁷ Звіт автора за 1951 р.

²⁸ Мельниковская О. Н. Вказ. праця.

²⁹ Розкопки В. М. Даниленка у 1949 р., фонди ІА АН УРСР.

³⁰ Знахідки В. Дяденка. Зберігаються у фондах ІА АН УРСР.

³¹ Мельниковская О. Н. Вказ. праця, с. 20.

³² Інформація В. А. Іллінінської.

А. П. САВЧУК

Пам'ятники лебедовського типу

Резюме

На території Київського Подніпров'я численними знахідками в курганах і могилах литех виробів періоду пізньої бронзи відповідає декілька сучасних груп поселень, різних за характером кераміки. Найбільше вивчені пам'ятники лебедовського типу, характеризуються специфічною керамікою, компактністю території, поглибленою топографією поселень, переважаючим обрядом тріпосожження, що дозволяє розглядати їх як окрему археологічну культуру, пов'язану з сосницькою та милоградською культурами.

С. Д. КРИЖИЦЬКИЙ
(Київ),

І. Б. КЛЕЙМАН
(Одеса)

Житловий будинок і укріплення Тіри перших століть нашої ери

Серед відкритих залишків споруджень стародавньої Тіри найважливіші й цікавіші комплекси належать до перших століть нашої ери¹. Добре збереглися вулиця II—III ст. н. е. з розташованими обабіч житловими будинками², будинок римського гарнізону цього самого часу³ й інші об'єкти.

Найвищий горизонт античного шару значно, а місцями й повністю був порушений у середні віки, коли під час зведення житлових і виробничих будівель золотоординського міста⁴, що швидко розширювалось, проводилось нівелювання території. Внаслідок цього будівельні залишки попереднього часу частково або повністю були розібрані. Середньовічні будівлі Білгорода різнилися від античних типами споруд, прийомами будівельної техніки, а також поворотом й зсувом їх планувальних сіток. Значні порушення пізньоантичного шару були викликані улаштуванням господарських ям, які трапляються скрізь між будинками міста XIV ст.

Все це значно утруднювало встановлення чіткої стратифікації Тіри перших століть нашої ери. Досі не було також археологічно твердо визначено й час припинення життя античного міста. Так, частина авторів, які займаються гірською проблематикою, закінчують історію міста, спираючись в основному на нумізматику дані, нашестя готів у другій чверті III ст. н. е.⁵ Інші вважають, що, подібно більшості античних міст Північного Причорномор'я, Тіра припинила своє існування у IV ст. н. е.⁶

У зв'язку із сказаним певний інтерес становлять завершені у 1970 р. розкопки житлового будинку, залишки якого залягали в найвищому горизонті античного шару городища (західна частина центрального розкопу, розташованого на схід від головної брами Білгород-Дністровської